

SL. 1. PET VIŠESTAMBENIH ZGRADA M. ŽERJAVIĆA NA MAKETI MOSKOVSKOGA BOULEVARDA (DANAS ULICA GRADA VUKOVARA) IZ DIREKTIVNE REGULACIJSKE OSNOVE ZAGREBA, URBANISTIČKI INSTITUT MINISTARSTVA GRAĐEVINA NARODNE REPUBLIKE HRVATSKE, RAVNATELJ VLADIMIR ANTOLIĆ, 1949.

FIG. 1 FIVE APARTMENT BLOCKS DESIGNED BY M. ŽERJAVIĆ IN THE SCALE MODEL OF MOSCOW BOULEVARD (VUKOVAR STREET NOWADAYS) FROM THE URBAN PLAN OF ZAGREB, URBAN PLANNING INSTITUTE OF THE CROATIAN MINISTRY OF ARCHITECTURE HEADED BY VLADIMIR ANTOLIĆ, 1949

VEDRAN IVANKOVIĆ

MENTOR: PROF. DR.SC. MLADEN OBAD ŠČITAROCI*

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 72.036:72-05(497.5 ZAGREB) ŽERJAVIĆ, MILAN

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.02 – URBANISTIČKO I PROSTORNO PLANIRANJE
2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 15. 01. 2007. / 31. 05. 2007.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 72.036:72-05(497.5 ZAGREB) ŽERJAVIĆ, MILAN

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.02 – URBAN AND PHYSICAL PLANNING
2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 15. 01. 2007. / 31. 05. 2007.

**PROLEGOMENA ZA OPUS ARHITEKTA MILANA ŽERJAVIĆA
VIŠESTAMBENE ZGRADE U ULICI GRADA VUKOVARA 228-236 U ZAGREBU****PROLEGOMENA FOR MILAN ŽERJAVIĆ'S ARCHITECTURAL OEUVRE
APARTMENT BLOCKS IN VUKOVAR STREET 228-236 IN ZAGREB**ULICA GRADA VUKOVARA
ZAGREB
ŽERJAVIĆ, MILANVUKOVAR STREET
ZAGREB
ŽERJAVIĆ, MILAN

U članku temeljenom na istraživanju arhivske građe donosi se atribucija i datacija pet stambenih zgrada u Ulici grada Vukovara u Zagrebu, koje su do danas bile pogrešno datirane i „pripisane” nepoznatome autoru. U kontekstu u kojem nastaju, ukazujući na bitne odrednice, a nerijetko i suprotnosti burnoga vremena, autor naglašava kvalitativne vrijednosti stambene arhitekture i daje neke opće zakonmjernosti u prosuđivanjima odnosa arhitekt-arhitektura i arhitektura-društvo. Također, članak donosi do danas neobjavljen opus arhitekta Milana Žerjavica.

This paper gives an analysis of the authorship and dating of five residential buildings in Vukovar street in Zagreb which have been wrongly dated and "attributed" to an unknown architect. The author here makes a qualitative study of the residential architecture in the context of the historical period in which the buildings (subject of this paper) were designed and built giving reference to the essential parameters and sometimes even contradictions of that historical period. The paper presents the unpublished works of Milan Žerjavic, the designer of this five residential buildings.

* Članak je nastao u okviru autorova rada na doktorskoj disertaciji i na znanstvenome projektu „Urbanističko i pejsazno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture”.

DRUŠTVA, VIZIJE, ARHITEKTI

SOCIETIES, VISIONS, ARCHITECTS

Marxova učenja s početka 20. stoljeća. Djelomična realizacija jedne cjelovite vizije novoga grada na području nekadašnjega zagrebačkog predgrada ukazuje također na napredak vizije upravo u doba dominacije revolucionarnih društvenih polazišta.

Međutim, cjelokupni opus tada vodećih arhitekata Hrvatske ne predstavlja ujedno i najviša dostignuća u oblikovanju. U stisci s vremenom, te zbog ograničenih tehničkih mogućnosti i problema stambenog zbrinjavanja nadolazećih masa, trebalo je do ostvarenja „više faze” žrtvovati i vizualne konstelacije arhitekture. U konkretnome slučaju Milana Žerjavica, svedena tek na tipske projekte kojima autorstvo i dostignuća vremena nisu konačna instanca, zagrebačka arhitektura još je jednom u svojoj povijesti pokazala svu praktičnost i skromnost, u kojima i leže njezina kvaliteta, veličina i oblikovne vrijednosti. Pet je višestambenih zgrada u istočnome dijelu Ulice grada Vukovara, koje do danas nisu bile točno datirane i atribuirane, ekletantan primjer spomenutih mehanizama – socijalna vjera i optimizam kao polazište svakom „klimatskom” i kontekstualnom razmatranju hrvatske poslijeratne arhitekture.

Kao i ove stambene zgrade prvoga poratnog desetljeća izgradnje Zagreba, ni cjelokupni opus arhitekta Milana Žerjavica, koji je ponajprije vezan za stanovanje, nije sistematiziran i adekvatno valoriziran. Malo je publiciranih radova koji govore o njegovoj arhitekturi, a u kontekstu poslijeratne izgradnje Zagreba Milan Žerjavić spominje se u prvom redu kao autor stambeno-poslovne četverokatnice u Bogovićevoj 1a i sklopa na križanju Martičeve i Vojnovičeve ulice – Vojnovičeva br. 22-32 (zajedno s Pavlom Baranjajem), kao i višestambenih zgrada: dvije u Martičevoj 30-36 i 53-61, te jedne u Prilazu baruna Filipovića 4-10. No, uz ove je zgrade Žerjavić potpisao projekt manje višestambene zgrade u Biankinijevoj 8 i tipske projekte za stambenu izgradnju Volovčice – pet višestambenih zgrada u Zapoljskoj br. 2-30, zatim projekte višestambenih zgrada u Folnegovićevu naselju, naselju Novi Savski gaj i stambeno-poslovni sklop u Savskoj ulici – križanje s Vukotinovićevom (Vatrogasni dom).

Do danas susrećemo ga i u kontekstu projekta Nevena Šegvića za prvu višestambenu zgradu u Ulici grada Vukovara 56-60 iz 1947. godine. U promatranjima oko pozicije ove građevine na budućemu najvećem *boulevardu* Zagreba, okosnici njegova razvoja u socijalizmu, i u pitanjima preprojektiranja sudjelovali su, osim Žerjavica kao operativca koji je izradio projektnu dokumentaciju za izmjene, i uglednici iz tadašnjega javnog i kulturnog života – Antun Augustinčić i Miroslav Krleža.¹ To govori kakvu je ulogu u burnim trenucima

Model idealnoga grada kolektivnog stanovanja, u 20. stoljeću zamišljen na nizu primjera kao što je *Ville Radieuse* – svestrana apoteza novih društvenih odnosa, dobivao je u oblicima svoje pojavnosti mnoge pogrešne paradigme, eksperimentalna traženja i pojedinačna prosuđivanja. Od nositelja heladsko-helenističke graditeljske tradicije, prisutne i u mislima vodećih protagonista moderne arhitekture, do pogrešnoga shvaćanja općih smjernica funkcionalizma i, osobito u urbanizmu, do proizvoljnih interpretacija semantičko-romantičnih postavki o izmišljenome „geniju mjesta” – arhitektura u Hrvatskoj i zbivanja koja će potaknuti neizbježna teorijska razmatranja u prvim su desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata odražavali različite oblike uvjetovanosti vrlo specifične društvene stvarnosti.

Zamisao je grada 20. stoljeća od prvih promatranja izgradnje i proširenja Zagreba 1930-ih godina djelomično ostvarena četrdesetih i pedesetih, nakon predstavljanja prijedloga regulacijske osnove, u doba ambiciozne izgradnje u Ulici grada Vukovara. A u to su doba u koncepcijama europske stambene izgradnje, bliskim vjeri u snagu i duh kolektivističkog svjetonazora, i konačno u realizacijama – od *Unité d'habitation* u Marseilleu do prijedloga pojedinih članova grupe Team 10 – i dalje prisutni utjecaji teorije socijalnih pokreta – od Saint-Simonova anarhosocijalizma i Fourierovih falansterija s prijeloma 17. i 18. stoljeća do refleksija

SL. 2. MILAN ŽERJAVIĆ (1915.-1971.)
FIG. 2 MILAN ŽERJAVIĆ (1915.-1971.)

odluke o izgradnji budućega novoga grada – oglada novog društvenog koncepta u doba izgradnje Zagreba nakon ukidanja (1945. godine) prijeratne Regulacijske osnove – imala današnja Ulica grada Vukovara i koliko je bilo važno u godinama Informbiroa i raskola nekog jedinstvenoga socijalističkog puta uskladiti oblikovne i doživljajne konstelacije, kojih će odrednice i nakon odraza bitnih političkih koordinata vremena u području kulture i umjetnosti, na razmeđu utjecaja Istoka i Zapada, još dugo vremena ukazivati na smjer nesigurnih putova.

Upravo u tim godinama radi i stvara Milan Žerjavić. Nakon stambeno-uredske zgrade „Šegvić-Žerjavić“, sudionik je u izgradnji Ulice grada Vukovara. Godine 1956. projektirao je stambenu zgradu na sjeverozapadnoj strani krizanja s Držicevom, na kojoj se tada radilo u novoformiranoj Arhitektonskom projektnom zavodu „Žerjavić“, a prije toga neobdara potpisao je i projekt za pet predmetnih građevina.

U ovome članku donosim atribuciju i dataciju pet višestambenih zgrada prema izvornoj arhivskoj građi, smjestivši ih prethodno u prostorno-vremenski okvir kojemu pripadaju i u kontekst do danas nepoznata rada Milana Žerjavića.

MILAN ŽERJAVIĆ (1971.-1915.)

MILAN ŽERJAVIĆ (1971-1915)

Smrt je Milana Žerjavića zatekla nenadano, u kolovozu 1971. godine, kada se već prestao svakodnevno baviti arhitekturom. Za sobom je u projektnom uredu APB „Žerjavić“ ostavio mlade arhitekthe: Borisa Duplancića, Branu Lužara, Miroslava Kovacića, Sekanu Anzulović i druge.

Među njegovim posljednjim projektima, u nekoj bizarnoj igri slučajnosti, kriju se obilježja njegova cjelokupnoga stvaralačkog opusa. Višestambene su zgrade na Volovčici (Zapoljska 2-30) arhitektova naslućujući povratak modernom izrazu jednostavnih struktura, u kojima koristi armirani beton i vernakularne elemente što ukazuju na pripadnost sredini iz koje potječe – vezu s tлом, rodом i entitetom. Ove zgrade kao da nisu oblikovni pomak od prvoga ozbiljnijeg projekta – diplomskoga rada. Povratak početnim modernističkim idealima, ta sušta i nejasna transpozicija mladenackih ideala arhitektova, lišenih subjektivne intonacije i lokalnog obilježja, pokazuje la-

tentne kontradikcije njegova opusa. Mladic je ponovno došao do riječi i duh avangarde, romantično zaigran u predvečerje, evocira zaboravljeno.

No, bili su to već svjetovi bez dodirnih točaka. Avangardni je koncept arhitekture napušten i godine u kojima Žerjavić ostvaruje svoje posljednje projekte bile su, u sutonu društvenih ideologija, početak novih smjernica projektantskoga rada. Ovo se stajalište, danas već stereotipno dominantno u znanstvenim raspravama i publicističkim razmatranjima o „duhu vremena“, gotovo neprimjetno pojavljivalo u shvaćanjima tada vodećih europskih intelektualaca. S diskurzivnom situacijom stanovitoga kulturnog pesimizma i socijalno-političke deradikalizacije bude se nove snage koje u svojim koncepcijama daju anemične varijante rješenja za izlaz iz predstojeće šture usredotočenosti na stanje sadašnjice, bez pregnančnih vizija budućnosti koje bi mogle osigurati polet s nekim novim, možda opet nesigurnim i miolazećim ciljevima. U tome će se kontekstu pojavljivati brojni arhitekti – tvorci prijedloga na tragu recentnih, tihih društvenih promjena, ali Milan Žerjavić, iako vjerojatno potpuno svjestan novih mogućnosti što ih je donijelo vrijeme, ostaje na tragu prakse koje je realizacija konačna instanca, uspjeh i pokretačka snaga istovremeno.

Šezdesetih godina naslijedio je Žerjavić iskustvo vodstva vlastita ureda i rada u Gradskom projektnom i geodetskom poduzeću „Osnova“, u kojem je zaposlen od 1948., a na rukovodećem položaju od 1951. do raspada poduzeća 1954. godine, kada iz „Osnove“ nastaju arhitektonski projektni biroi (APB) „Ilijić“ i „Žerjavić“. APB „Žerjavić“, bavit će se do arhitektove smrti uglavnom projektiranjem višestambenih zgrada.

SL. 3. MILAN ŽERJAVIĆ (PRVI SLIJEVA) SA SURADNICIMA AŠEROM KABIJLOM, SLAVKOM LÖWYJEM I DRUGIMA
FIG. 3 MILAN ŽERJAVIĆ (FIRST LEFT) WITH HIS COLLEAGUES AŠER KABIJO, SLAVKO LÖWY AND OTHERS

1 Prema Nevenu Šegviću, Gradski narodni odbor Zagreba osnovao je povjerenstvo za izgradnju prve zgrade u današnjoj Ulici grada Vukovara, u kojemu su bili Miroslav Krljeza, Antun Augustinčić i Venceslav Radaus. Cilj rada ovoga povjerenstva bile su smjernice buduće izgradnje nove, najveće gradske ulice. (***) 1958: 3)

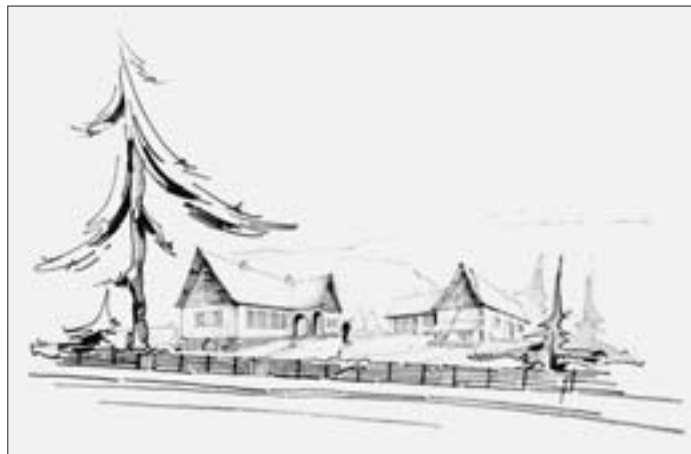

SL. 4. M. ŽERJAVIĆ I F. TIŠINA: PANONSKI TIP KUĆE ZA SEOSKO GOSPODARSTVO, 1944.

FIG. 4 M. ŽERJAVIĆ AND F. TIŠINA: PANNONIAN-TYPE OF FARMHOUSE, 1944

SL. 5. M. ŽERJAVIĆ I F. TIŠINA: DINARSKI TIP KUĆE ZA SEOSKO GOSPODARSTVO, 1944.

FIG. 5 M. ŽERJAVIĆ AND F. TIŠINA: DINARIC-TYPE OF FARMHOUSE, 1944

Poslijeratne su godine nedvojbeno bile izazovne za Žerjavica. Kao i za rata, mnogi njegovi projekti nisu izvedeni, a mnogi natječaji – iako unaprjeđuju stanje u struci, ukazujući i na nove mogućnosti oblikovanja – bili su uzaludni. Stakleni paviljon usluga s vitkom konstrukcijom od armiranoga betona, smješten uza zgradu Glavnoga kolodvora u Zagrebu, nije realiziran. U paviljonu koji je arhitekt idejno koncipirao 1951. godine, trebale su biti prostorije za prtljagu, ambulanta, info-centar i drugi sadržaji.

Iz prvih godina rada u „Osnovi”, uz projekt za izmjenu Šegvićeve zgrade u Ulici grada Vukovara br. 56-60, značajni su Žerjavićevi idejni projekti tipskih dječjih jaslica za 45, 60 i 80 djece za natječaji iz 1948., te projekti dječjih jaslica V. rajona, školske zgrade sedmoljetke i doma učenika u privredi u Zagrebu, također iz 1948. godine.² Dom učenika u privredi i sedmoljetku za Trnje projektira zajedno s arhitektom Franjom Tišinom. U „Osnovi” on koncem 1940-ih također projektira ljevaonicu olova za tvornicu „Munja” i tvorničke zgrade „Elka” u Zagrebu. Potkraj 1940-ih Žerjavica se bavi koncipiranjem prostora za velike skupove poput prvomajskih sletova, svećanih okupljanja članova partije i komiteta te proslava brojnih novih obljetnica (Sl. 6). Ovaj scenografski opus prepoznatljiva raspona motiva – od Légerovih „poklika” do modernizma arhitektoničkih oblika koji najavljuju definitivni povratak hrvatske arhitekture u europske okvire – pokazuje recentna razvojnja dostignuća uvjetovana pokretanjem radnoga naroda i arhitektovu vještinu u balansiraju trenutnih zahtjeva i potreba.

Od ljeta 1945. Žerjavica je, kao i mnogi drugi arhitekti ratne generacije, angažiran u novooformljenom Ministarstvu građevina Narodne Republike Hrvatske na planovima obnove zemlje. Vec nakon godinu dana odlazi u građevno poduzeće „Kabiljo”, a kratko nakon toga, 1947. godine, u Sarajevo na državnu službu, s obve-

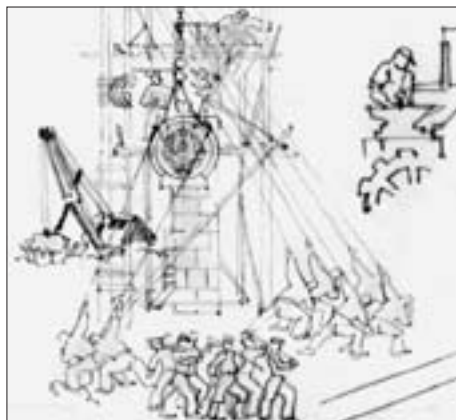
zama koje je prethodno obavljao i u Ministarstvu građevina u Zagrebu. U „Osnovu” konačno dolazi koncem 1948. godine.

Prve je mjesece po završetku rata Žerjavica dočekao kao rukovoditelj Građevnoga ureda II. Jugoslavenske narodne armije u Zagrebu, gdje radi na obnovi vojarnice. No, iskustvo u izgradnji vojnih građevina mladi je arhitekt stekao 1944. godine radeci u uredu Oružništva Nezavisne Države Hrvatske. U razdoblju od travnja 1941. do kraja 1943. Žerjavica je u službi Ministarstva građevina NDH, u koju je primljen s Tehničkog odjela Banovine Hrvatske.³ U Ministarstvu NDH radi zajedno s brojnim kolegama, primjerice Ašerom Kabiljom (Sl. 3). Njegov opus nastao tijekom rata obuhvaća projekte seoskih gospodarstava koje radi u suradnji s Franjom Tišinom i graditeljem Kostelcem za tadašnja hrvatska područja – Panoniju, Liku i Gorski kotar, Dalmaciju i Bosnu, za koja su na natječaju „Tipovi seljačkih gospodarstava” 1944. dobili jednu od prestižnih državnih nagrada. Ove kuće pokazuju jasne uzore u propagiranome „heimatstilu” (Sl. 4, 5, 7 i 10).

U prvoj je polovici 1940-ih Žerjavica intenzivno projektirao, a po njegovim se projektima gradilo: upravne i gospodarske zgrade u Sv. Krizu-Zacretje te zgrade za preradu voća u Gornjoj Stubici i Petrinji. Projektirao je zgradu umjetnoga mlina na valjke za Ivana i Olgu Pantlik u Rovišću te neke obiteljske kuće u okolici Zagreba, poput kuće za Ladislava i Adu Hraštnik u Gornjem Stenjevcu (Sl. 9). Možda je najznačajniji njegov realizirani projekt u NDH bio ka-

SL. 6. M. ŽERJAVIĆ: „OBNOVA”

FIG. 6 M. ŽERJAVIĆ: „RENOVATION”

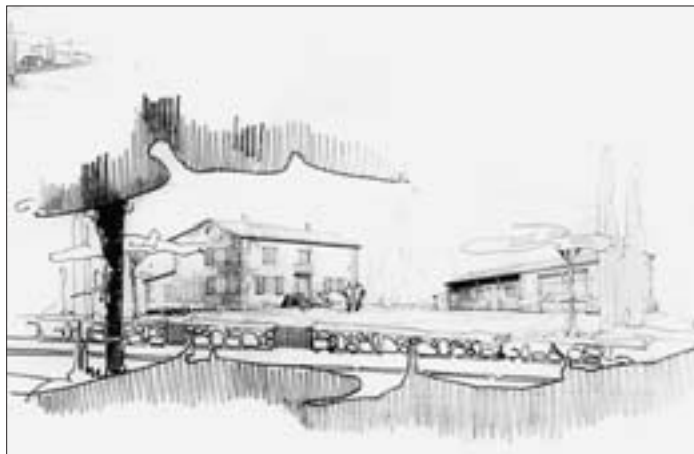

² Ova tri projekta u kontekstu poslijeratne obnove zemlje prati tada jedini hrvatski časopis za arhitekturu: *** 1948.b: 18-19; *** 1948.c: 23; *** 1948.d: 24-25.

³ U Tehničkom odjelu Banovine Hrvatske Žerjavica je radio kao projektant i projektantski nadzornik na izgradnji državnih građevina.

⁴ Od kraja II. svjetskog rata naselje nosi naziv Kriz.

⁵ Iz zbirke obitelji Žerjavica

pela u Bjelovaru, završena 1944., koju su 1945. srušili partizani (Sl. 12). Na samim počecima rada u NDH Žerjavić s arhitektom Milanom Grakalićem stječe i prvo javno priznanje za svoj rad – treću nagradu na natječaju „Tipovi osnovnih skola u Hrvatskoj”.

Po povratku sa studija iz Praga i nakon kraćega studentskoga radnog iskustva kod ing. Hoübe i Wimmera i u građevnom poduzeću „Železny” u Pragu, Žerjavić se 1940. zapošljava u Zagrebu kod ing. Zorislava Franjetica, gdje radi do travnja 1941. godine. Do diplome na tadašnjoj Njemačkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu u veljači 1940. iz studentskih su godina ostali sačuvani neki Žerjavicevi projekti, poput diplomskoga rada – omladinskog odmarališta, koji i po temi i po funkcionalističkom pristupu ocrtava jasne moderne postavke češke međuratne škole (Sl. 8).

No, nije studiranje, suhoparno projektiranje i uredski posao jedina preokupacija ambicioznog studenta u Pragu. U jednome do danas nepoznatome dijelu arhitektova habitusa, koji pomalo odiše dahom melankolije i ravnodušnosti, Žerjavić je pokazao ranu sklonost socijalnoj tematici. Početak je njegova stvaranja skroman slikarski opus, uglavnom akvarel na kartonu, tematski zaokružen vedutama ulica i krovova praskoga predgrađa u maniri 1930-ih, gdje se socijalna komponenta otkriva već u izboru teme (dotrajale stambene kuće) i tonaliteta (Sl. 11). Prikaz akta žene, u kojem afirmacija plohe sugerira stanovit razvrat u opusu, predstavlja jedno od rijetkih pojava ljudskoga lika (Sl. 13), dok faktografski prikazi detalja praskih krovova i pročelja odati arhitekta – budućega sljedbenika prakse i vremena, koji teško da bi uzviknuo: „La peinture, c'est moi!”.

U Zagreb Žerjavić dolazi 1930. godine, nakon završene građanske škole u Ivančić Gradu i osnovne u rodnome Vojnom Krizu,⁴ i tada se upisuje u srednju tehničku školu. U spo-

men-obilježju izdanom u povodu 40. obljetnice ove škole zabilježeno je da su đaci razgledali izložbu grupe „Zemlja”, održanu 1932. u Zagrebu.⁵ Milan Žerjavić rođen je 28. rujna 1915. godine.

Do danas su poznate realizirane Žerjaviceve višestambene zgrade u Zagrebu:

a) 1950-ih: stambeno-poslovna zgrada u Bogovićevoj 1a (1954.); dvije višestambene zgrade u Martičevoj br. 30-36 i br. 53-61 (1954.); po jedna u Prilazu baruna Filipovića br. 4-10 (1954.) i u Biankinijevoj br. 8 (1954.); višestambeni sklop na krizanju Martičeve i Vojnovičeve ulice s deseterokatnim neboderom – Vojnovičeva br. 22-32 (sve zajedno s Pavlom Baranjajijem, 1956.); višestambene zgrade u Savskoj br. 92-98 (1957.), u Držičevoj 10 (krizanje s Ulicom grada Vukovara, 1957./58.), na krizanju Barčićeva-Derencićeva (zajedno sa Zlatkom Ogorelcem, 1958.), na krizanju Maksimirska-Harambašićeva (s Pavlom Baranjajijem, 1958.), stambeno-poslovna zgrada na krizanju Savske i Vukotinovićeve (1959.), i pet tipskih višestambenih zgrada u Ulici grada Vukovara br. 228, 230, 232, 234 i 236, kojih je projekt započeo 1949., a koje su izvedene tek 1956./57. godine.

b) 1960-ih: pet zgrada na Volovčici – Zapoljska br. 2-30 (1960.), te nekoliko zgrada u Držičevoj – na početku Folnegovićeve naselja i u naselju Savski gaj u Novome Zagrebu.

Značajnije su Žerjaviceve obiteljske kuće realizirane 1950-ih i 1960-ih godina: kuća za slikara Šegotu u Čačkovićevoj br. 12, te kuće obitelji: Muhić – Horvatovac br. 10, Diminić – Lašćinska br. 40, Herak – Glogovac br. 2b, Zastavnik – Rockefellerova br. 35 i Bogdan – Bukovačka br. 149. U razdoblju od dolaska iz Praga u Zagreb 1940. do 1945. Žerjavić je uz tipске kuće seoskih gospodarstava Panonije, Like i Gorskog kotara, Bosne i Dalmacije projektirao i spomenutu kuću za Ladislava i Adu Hrastnik u Gornjem Stenjevcu, potom kucu

Sl. 7. M. ŽERJAVIĆ I F. TIŠINA: JADRANSKI TIP KUĆE ZA SEOSKO GOSPODARSTVO, 1944.

FIG. 7 M. ŽERJAVIĆ AND F. TIŠINA: ADRIATIC-TYPE OF FARMHOUSE, 1944

Sl. 8. M. ŽERJAVIĆ: SREDIŠNJI OBJEKT OMLADINSKOG ODMARALIŠTA, DIPLOMSKI RAD, 1940.

FIG. 8 M. ŽERJAVIĆ: CENTRAL FACILITY OF THE YOUTH RECREATION CENTRE, GRADUATION THESIS, 1940

Sl. 9. M. ŽERJAVIĆ: KUĆA ZA ADU I LADISLAVA HRASTNIKA

FIG. 9 M. ŽERJAVIĆ: HOUSE COMMISSIONED BY ADA AND LADISLAV HRASTNIK

SL. 10. M. ŽERJAVIĆ I F. TISIĆ: SEOSKO GOSPODARSTVO BOSNE, BOSANSKI TIP KUĆE, 1944.

FIG. 10 M. ŽERJAVIĆ AND F. TISIĆ: BOSNIAN-TYPE OF FARMHOUSE, 1944

obitelji Sremac u Črtanovcu u zagrebačkoj Dubravi i još neke manje obiteljske kuće.⁶

STANOVANJE U HRVATSKOJ U PRVIM GODINAMA NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA – IZAZOVI I PROTURJEČNOSTI VREMENA

HOUSING IN CROATIA IN THE FIRST POST-WAR YEARS – CHALLENGES AND CONTRADICTIONS OF THE PERIOD

Nakon razaranja i oštećenja dijela stambene izgradnje potkraj te sve većega priljeva stanovništva u gradove nakon završetka Drugoga svjetskog rata i nakon kulminacije stambene krize, koju nisu riješile prijeratne generacije ni za trajanja rata, kada je postojala vrlo snažna socijalna inicijativa vlasti Nezavisne Države Hrvatske – stambeno je pitanje aktualizirano u kontekstu zamaha druge „hrvatske” industrijalizacije. U novome društvenom poretku izgrađuju se ponajprije tvornice, društveni domovi, stadioni, kazališta, kinodvorane i višestambene zgrade. Već se u kolovozu 1946. godine odobravaju radovi na stadionu Nogometnoga kluba „Akademičar”, predlažu prvi poslijeratni planovi za područje grada između pruge i Save, te osnivaju brojne društvene institucije, kao što je Zagrebački velesajam.⁷ Prvi je ozakonjeni plan za južni dio Zagreba nakon rata prihvaćen u rujnu 1946. godine. Njegov je autor Vladimir Turina.⁸ Predložen prije osnivanja Urbanističkoga instituta Ministarstva građevina (27. prosinca 1947., suosnivač i prvi ravnatelj – Vladimir Antolčić), Turinin plan južnoga Zagreba predstavlja prvo poslijeratno urbanističko razmatranje grada.

Odluka o izgradnji prvih (manjih) stambenih jedinica u Zagrebu donesena je u ljeto 1946. godine, nakon što su odbornicima gradske

uprave prosljeđeni prijedlozi i obrazloženja Izvršnog odbora. Tada je zbog nedostatka željeza u čitavoj državi odgođena izgradnja Ulice grada Vukovara i skupštinski su vijećnici pronalazili privremena rješenja.⁹ Gradnja 500 malih stanova na Volovčici i na području istočno od Željeznice kolonije povjerena je Gradevnom odjelu Izvršnog odbora. Ove su se građevine sastojale od 6 do 8 jednosobnih stanova s kuhinjom, predsobljem i zahodom, dok su kupaoznice bile zajedničke, što je prema tvrdnjama potpredsjednika Izvršnog odbora Andre Mohorovičića bio „zadovoljavajući higijenski uvjet”.¹⁰ Prvoj poslijeratnoj stambenoj izgradnji Zagreba, uz privremenu gradnju iz 1946. i naselja na Volovčici, a nešto kasnije i naselja Februarskih žrtava u Remetincu, pripada i osam višestambenih zgrada u Ulici grada Vukovara, za koje je projekt izradio Projektni zavod Narodne Republike Hrvatske i Projektni biro Narodnog odbora grada po idejnome rje-

⁶ Ova je retrospektiva nastala na temelju osobnoga Žerjaviceva zapisa iz 1966. godine, rada njegovoga sina Ivice Žerjavica za kolegij prof. Segvića na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu i arhitektove ostavštine, koja je trenutno u obiteljskom vlasništvu. Ovom se prilikom zahvaljujem njegovim sljedbenicima na ukazanoj povjerenju.

⁷ Odluka o donošenju novoga plana za južni dio Zagreba donesena je na sjednici Gradskoga vijeća Izvršnog odbora grada 30. kolovoza 1946., kada su i predložene temeljne smjernice za razvoj područja između pruge i Save. Izgradnja novoga stadiona odobrena je 30. studenoga, a Zagrebački velesajam osnovan je 20. prosinca iste godine (DAZG, zapisnici sjednica Narodnog odbora grada Zagreba, knjige br. 3 i 4, 1946.). Prethodno je početkom srpnja 1946., nakon raspisa licitacije i odabira izvođača, bio potpisan ugovor Gradskoga narodnog odbora i Zemaljskoga građevnog projektnog zavoda za izgradnju prvih osam višestambenih zgrada u Ulici grada Vukovara (Gaje Alage 1-8, Frana Bošnjakovića 1-8, Ivana Stožira 1-8 i Fausta Vrančića 1-8; 38. sjednica Izvršnog odbora od 5. srpnja 1946. godine; DAZG, zapisnici sjednica Narodnog odbora grada Zagreba, knjiga br. 3, 1946.).

⁸ 51. sjednica Izvršnog odbora od 27. rujna 1946. godine (DAZG, zapisnici sjednica Narodnog odbora grada Zagreba, knjiga br. 3, 1946.)

⁹ U tadasnjoj se stručnoj publicistici („Arhitektura”) ovaj problem nije spominjao! (DAZG, zapisnici sjednica Narodnog odbora grada Zagreba, knjiga br. 3, 1946.)

¹⁰ DAZG, zapisnici sjednica Narodnog odbora grada Zagreba, knjiga br. 3, 1946.

¹¹ Osam višestambenih zgrada na jugozapadnome dijelu Ulice grada Vukovara (Gaje Alage 1-8, Frana Bošnjakovića 1-8, Ivana Stožira 1-8 i Fausta Vrančića 1-8) karakteristične su orijentacije stanova – istok-zapad, i vrlo ekonomičnoga raspolaganja kvadraturom jednosobnih i dvosobnih stanova, opskrbljenih pecima za kruto gorivo (u prizemlju su drvarnice; BARTOLIĆ I SUR., 1952: 21). N. Segvić govori o prvoj izgradnji u Ulici grada Vukovara iste godine, navodeći da su arhitekti oko tih prvih poslijeratnih stambenih zgrada u Zagrebu, zajedno s još nekima iz prvih mjeseci obnove, poveli burne rasprave oko načina gradnje, primjene standarda, veličine stanova itd. (SEGVIĆ, 1946: 15) Projekt je odabran nakon provedbe užega natječaja. U jednoj od pozvanih grupa sudjelovao je i N. Segvić (SEGVIĆ, 1958: 3). Kolacio spominje grupacije stambenih zgrada 4-5 katova visine u Ulici grada Vukovara, oblikovane u grupaciju tako da tvore specifičan „modernistički blok” (KOLACIO, 1960.a: 2). Ove su zgrade prvi put objavljene 1948. god. u kratkom pregledu poslijeratne izgradnje u Narodnoj Republici Jugoslaviji (***) 1948.a: 25). Objavljene su također prilikom predstavljanja direktivne regulacijske osnove V. Antolčića i Urbanističkoga instituta Narodne Republike Hrvatske 1949.:

SL. 11. M. ŽERJAVIĆ: „PRAŠKI KROVOVI”, 1935.
FIG. 11 M. ŽERJAVIĆ: „PRAGUE’S ROOFS”, 1935

senju arhitekata V. Potocnjaka, S. Gomboša i V. Hecimovića, odabranom nakon provedbe užega natječaja.¹¹ Razmatranja o oblikovanju ove prve veće stambene izgradnje Zagreba nakon rata dao je i Vladimir Turina, a njegov je prijedlog bio predložen gradskom Narodnom odboru i nakon kraće rasprave prihvaćen kao moguće rješenje (Sl. 21).¹²

Godine 1947. objavljuju se prvi natjecajni projekti za tipsku stambenu jedinicu i stanove Novoga Beograda. Ivan i Nada Vitić te Boris Katunarić predlažu modularnu shemu dvosobnih stanova koji su zrcalno simetrični prema osi stubišne vertikale. Osobito je napredno rješenje AB konstrukcije s poprečnim nosivim zidovima, što omogućuje slobodan tretman pročelja i „lebdeći” krov zajedničke terase zadnjega kata, dok Mirko Milčić razvija tri tipa stanova s velikim balkonima na konzolnim istacima. Hrvatski arhitekti temelje obli-

kovanje na nasljedstvu prijeratnoga modernizma, a Uroš i Nada Martinović, Mihajlo Mijatović i ostatak „beogradskoga” kruga zaostaju u primjeni novih mogućnosti projektiranja u armiranom betonu.¹³

Bernardo Bernardi već 1951. godine, kada se još traži tipologija za tlocrtnu dispoziciju idealnoga stana, ističe nedostatke stambene prakse i, za razliku od Mohorovičiceva *subminimuma*, nastoji promovirati kult kupanja. Na tragu nasljedstva civilizacija Grčke, Rima i islama on zaključuje da možemo dosegnuti definitivni izraz vlastite civilizacije tek kada kupaonice i saune postanu središta potpune regeneracije umornoga čovjeka.¹⁴ U tome je kontekstu standardizacija, prema Charlotte Perriand, s ciljem skraćivanja vremena rada, ujedno posljedica smanjenja stambene površine i početna faza ostvarenja društvenih aspiracija naslijeđenih kultova civilizacija.

Predložene višestambene zgrade na beogradskom natječaju 1947. godine i realizacije koje su uslijedile pokazuju raznolikosti individualnoga pristupa funkcionalističkom rješenju, dok su problemi definicije umjetničkoga stila nove države i poretka u prividu stvaralačkoga početka rezervirani za reprezentativne građevine državnih institucija.¹⁵ Težnja države da ostavi stilski trag u oblikovanju tih građevina, za razliku od Čehoslovačke, Mađarske ili Istočne Njemačke koje su bile pod izravnim sovjetskim utjecajem, nije se odrazila i u stambenoj arhitekturi Jugoslavije, koja je već od samih početaka bila oruđe za ostvarenje idejnih ili materijalnih ciljeva pojedinaca. Koncem 1940-ih još se nisu počeli osnivati projektni uredi pojedinih arhitekata – organizacije na kojih će krajnje profitabilan rad u sukobu s idejama vremena imati primjedbe i dužnosnici najviših partijskih krugova, i doba kojemu pripadaju promatrane tipske građevine istovremeno i ambivalentno nosi obilježja zanosa i – suprotno završnim riječima iz Le Corbusierova dubrovačkoga pisma s upozorenjem na opasnost zastranjenja na kraju – klicu budućih realnih, prizemnih i neizbježnih odnosa u društvu.¹⁶

Nakon ovih prvih teoretskih preispitivanja i prve poslijeratne stambene izgradnje, stanovanje ostaje ključni problem kojega su rješenja političke smjernice nametale kao polazište budućem napretku.¹⁷ Usporedba hrvatske višestambene izgradnje s kraja 1940-ih i početka 1950-ih godina s nekim primjerima iz svijeta ukazuje na oskudicu idejnih polazišta i odustajanje od traganja za visim oblikovnim izrazima. Primjerice, blokovi Arne Jacobsena u Danskoj (Kopenhagen) iz 1947., financirani od gradskoga Stambenog fonda za mladež, i stambena zgrada Radničke banke Guida Bernudeza u Venezueli (Caracas) iz 1951. godine, također s racionalno dimenzioniranom površinom jednosobnih i dvosobnih stanova – predstavljaju ogledni primjer arhitekture koja

fotografirano iz zraka i s tla (prije 1948.), prikaz na maketi direktivne regulacijske osnove iz 1949. (ANTOLIĆ, 1949: 19)

12 51. sjednica od 27. rujna 1946. (DAZG, zapisnici sjednica Narodnog odbora grada Zagreba, knjiga br. 3, 1946.)

13 BAYLON, 1947: 33-38; SEGVIC, 1947: 27; *** 1947.a: 39-45; *** 1947.b: 28-29; *** 1947.c: 32

14 BERNARDI, 1951: 114-115

15 O prvim velikim poslijeratnim urbanističkim natjecanjima, gdje se trazila impostacija vladinih građevina i saveznih ministarstava Novoga Beograda te o razmatranim koncepcijama, državnim zahtjevima i natjecajnim radovima vidjeti detaljnije u: SEISSEL, 1947: 18-22 i SEISSEL, 1948: 68.

16 Le Corbusier u pismu upućenom 10. kongresu CIAM-a, održanom u Dubrovniku 1956. godine, koje je prije početka rada ovog skupa pročitao tada predsjedavajući José Luis Sert, implicitno izražava istovremeno sumnju i sarkazam zbog mogućnosti i obećanja nadolazećega vremena i zbog nejasne vizije čovjekova obitavališta u surovome životnom okruženju.

17 O stanovanju se u prvom desetljeću nakon Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj pisalo mnogo. Najviše u časopisu „Arhitektura”, koja je od 1947. godine, kada počinje izlaziti, preuzela breme borbe i traširanja novih putova graditeljstva: BAYLON, 1947: 33-38; SEGVIC, 1947: 27; *** 1947.b: 28-29; *** 1947.c: 32; LUCIĆ, 1949: 101-105; SEGVIC, 1950: 36-41; BAYLON, 1950: 41-46; GOMBOŠ, 1950: 47-54; TUŠEK, 1950: 55; DUMENĐIĆ, 1950: 56; RIBNIKAR, 1950: 15-23; MACURA, 1950: 23-29; *** 1950: 54-59; BERNARDI, 1951: 114-115; OSTROGOVIĆ, 1952: 6; *** 1952.a: 7-10; TUŠEK, 1952.a: 10-12; ANTOLIĆ, 1952.a: 13-20; BARTOLIĆ, OSTROGOVIĆ, POTOCNJAK, 1952: 21-23; FRÖHLICH, 1952: 24-25; TIŠINA, 1952: 26; POŽGAJ, 1952: 30; RAŠICA, 1952: 31; ANTOLIĆ, 1952.b: 32-33; ALBINI, 1952: 37-39; VITIĆ, 1952.a: 40; *** 1952.b: 9-17; *** 1952.e: 18-19, 48; *** 1952.c: 20; NEIDHARDT, 1952: 21-22; VITIĆ, 1952.b: 23; BAUER, 1952: 24-25; *** 1952.d: 36-42; *** 1952.f: 14-18; NEIDHARDT, 1952: 21-24; VRKLIJAN, SKOPIN, ŠIMATIĆ, 1952: 25; LÖWY, 1952: 26; ŽERJAVIĆ, 1952: 26; RAŠICA, 1952: 27; STRIŽIĆ, 1952: 28-29; BARTOLIĆ, GOMBOŠ, LÖWY, 1952: 30; TUŠEK, 1952.b: 31; ANTOLIĆ, HALILIBRAHIMOV, 1952: 32-33; ANTOLIĆ, 1952.c: 33; BARTOLIĆ, 1952: 34-35; BERNARDI, 1953: 36-37; BARTOLIĆ, 1954: 10-11; MARASOVIĆ, 1954: 12-14; ŽERJAVIĆ, BARANJAI, 1954: 15; *** 1954.a: 16-17; *** 1954.b: 18-19; *** 1954.c: 21; NEIDHARDT, 1954.a: 22-23; NEIDHARDT, 1954.b: 24-25; *** 1954.d: 26; *** 1954.e: 27; NEUMANN, 1954: 28; URLIČIĆ, 1954: 29; RAŠICA, 1954: 30-31; *** 1954.f: 32-33; *** 1954.g: 34-35; *** 1954.h: 36-37; *** 1954.i: 38; VITIĆ, 1954.a: 39-41; VITIĆ, 1954.b: 42-45; VITIĆ, 1954.c: 46-48; VITIĆ, 1954.d: 49-52; VITIĆ, 1954.e: 53-56; *** 1954.j: 72-74; RAŠICA, 1956: 7-11; GERŠIĆ, 1956: 12-13; TUŠEK, 1956: 14-15; NIKŠIĆ, 1956: 16-17; URLIČIĆ, 1956: 18-19; FABRIS, 1956: 20-23; OSTROGOVIĆ, 1956.a: 24-25; OSTROGOVIĆ, 1956.b: 26-27; BARTOLIĆ, 1956: 28-29; *** 1956: 32-56.

SL. 12. M. ŽERJAVIĆ: CRKVA U BJELOVARU, 1944., UNISTENO 1945.

FIG. 12 M. ŽERJAVIĆ: CHURCH IN BJELOVAR, 1944, DESTROYED IN 1945

SL. 13. M. ŽERJAVIĆ: ŽENSKI AKT, 1936.

FIG. 13 M. ŽERJAVIĆ: FEMALE NUDE, 1936

SL. 14. GUIDO BERMUDEZ: CARACAS (CERRO GRANDE), VENEZUELA, 1951.

FIG. 14 GUIDO BERMUDEZ: CARACAS (CERRO GRANDE), VENEZUELA, 1951

SL. 15. ARNE JACOBSEN: GENTOFTE – COPENHAGEN, JUGOZAPADNO PROČELJE JEDNE OD TRIJU TIPSkih VIŠESTAMBENIH ZGRADA, 1947.

FIG. 15 ARNE JACOBSEN: GENTOFTE – COPENHAGEN SOUTHWESTERN FAÇADE OF ONE OF THE THREE STANDARD APARTMENT BLOCKS, 1947

tradicionalne i suvremene materijale te mogućnosti suvremenih konstruktivnih rješenja koristi za ekspresiju dosegā kreativnijeg oblikovanja (Sl. 14 i 15).

No, s druge strane, Milan Žerjavić u projektu za stambenu deseterokatnicu na križanju Držičeve ulice i Ulice grada Vukovara (Držičeva 10; Sl. 16) pokazuje dosege u rangu s recentnim europskim zbivanjima.¹⁸ Tako se npr. iste godine projektiraju i izvode stambeni neboderi naselja *Champ des Manoeuvres* Zadrudne zajednice u Liègeu u Belgiji, arhitekata Ch. Charliera, H. Lhoesta i J. Mozina (Sl. 20), pa hrvatska arhitektura stambenih zgrada koncem pedesetih ostvaruje neke od prvih kvalitativnih pomaka. Svaki veliki tehnološki napredak doveo je do društvenih promjena, a uvjeti njegove implementacije varirali su od sredine do sredine. Željeznica, telefon i automobil promijenili su te uvjete, omogućujući svakodnevno lakšu i bezbolniju nadgradnju, jer tehnologija, uostalom, i jest umijeće preobrazbe društva, njeno sredstvo i njena posljedica. U slučaju stambene izgradnje Zagreba, više kao sredstvo – tehnologija nije predstavljala eksperiment građevinskih mogućnosti. Gradilo se jeftino i brzo, a kvalitativan pomak, izuzev izgradnje u Ulici grada Vukovara, osjetio se tek u izgradnji Novoga Zagreba, koja donosi i značajnije kvantifikacijske pomake – prvo rješenje stambenog problema većih razmjera.

VIŠESTAMBENE ZGRADE ARHITEKTA MILANA ŽERJAVIĆA U ULICI GRADA VUKOVARA U ZAGREBU 1949.-1957.

APARTMENT BLOCKS DESIGNED BY MILAN ŽERJAVIĆ IN VUKOVAR STREET IN ZAGREB BETWEEN 1949 AND 1957

Pet višestambenih zgrada u Ulici grada Vukovara na broju 228, 230, 232, 234 i 236 vremenski pripadaju prvome desetljeću stambene izgradnje Zagreba nakon Drugoga svjetskog rata. U Ulici grada Vukovara od 1946. go-

dine, kada je Ministarstvo građevina Narodne Republike Hrvatske naručilo projekt za prvih osam višestambenih zgrada prema provedbi prvoga užega natječaja na području Trnja nakon rata, pa sve do 1990-ih godina realizira se pretežito stambena izgradnja. Gradilo se simultano i za visoke državne dužnosnike iz vojnih institucija. Nakon prve izgradnje za Stambeni fond Narodnog odbora grada javljaju se investitori novih stambenih zgrada poput Vojne poste (primjerice, dvije zgrade Ive Gersića, Ulica grada Vukovara 238 i 240), Vojne mornarice (zgrada Stanka Fabrisa, Ulica grada Vukovara 52 a-e) itd., iako je po prijedlogu regulacijske osnove Urbanističkog instituta, po kojem se načelno ulica izgrađivala u kontaktnoj zoni, bila predviđena u prvom redu administrativno-upravna namjena držav-noga značenja.

Problemi vremena – nerazvijena građevinska operativa, nedostatak financijskih sredstava i sve veći pritisak neriješenoga stambenog pitanja – usmjeravali su izgradnju reprezentativne ulice u prvim godinama nakon rata. Sve su zgrade nastale od 1946. u današnjoj Ulici grada Vukovara – s iznimkom dogradnje bivše Zemljakove Produžne škole po projektu Lavoslava Horvata 1954., do izgradnje „Elektroprivrede“ Božidara Rašice i Peroslava Ilijića 1956. – građene za stanovanje. Njih je ukupno 20, uključujući zgradu Nevena Segvića, koja je u izgradnji bila preprojektirana u uredsku, i dvije višestambene zgrade pod nazivom IV. i V. Milana Grakalica, projektirane

¹⁸ Cjelokupna građevinska dokumentacija nalazi se u fondu Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu, Opatička 29. (DAZG, F1122, Zbirka građ. dokumentacije, sign. 2389-2392)

¹⁹ Glavni i izvedbeni projekt: DAZG, F1122, Zbirka građ. dokumentacije, sign. 2388

²⁰ U tekstu za beogradski časopis „Arhitektura-urbanizam“ Kolacio za ove građevine kaže: „Pet skromnih stambenih zgrada postavljenih okomito na ulicu dokument su izgradnje prvih godina nakon rata, kada izbora u građevnom materijalu gotovo i nije bilo. Ovi objekti već zahtijeva-

SL. 16. M. ŽERJAVIĆ: DRŽIČEVA 10, ZAGREB, 1957.
FIG. 16 M. ŽERJAVIĆ: DRŽIČEVA 10, ZAGREB, 1957

1954.-1955. godine, a koje u postojećoj publicistici nisu objavljivane.¹⁹

Pet tipskih građevina na broju 228, 230, 232, 234 i 236, koje pripadaju ranom poslijeratnom opusu stanogradnje u Ulici grada Vukovara, u postojećoj se publicistici spominju nekoliko puta 1960. godine, kada ih opisuje Zdenko Kolacio. Tada su već pogrešno datirane u prve godine nakon rata i „pripisane” nepoznatome autoru.²⁰ Kolacio opisuje vrlo loše građevno stanje i u kontekstu stambene izgradnje svrstava ih u neprimjernu izgradnju u najvećoj zagrebačkoj ulici.²¹ Idejni su projekti zgrada građenih za Vojnu poštu i Stambeni fond nastali u razdoblju od veljače do srpnja 1949. godine, a rješenja o odobrenju projekta i građevinske dozvole u travnju 1950. godine. I idejni i glavni projekti rađeni su u Gradskom projektu i geodetskom poduzeću „Osnova”, a potpisuje ih Milan Žerjavić, koji u „Osnovi” radi od 1948. do 1954., kada vodi svoj Arhitektonski projektni biro „Žerjavić”. Najstariji list datiran na dan 25. veljače 1949. za prvu zgradu (Ulica grada Vukovara 228), na kojem je, kao i na svim listovima idejnih i glavnih projekata za ostale zgrade, potpis projektanta – Milan Žerjavić. Građevinska dozvola za izgradnju prve zgrade izdana je 7. travnja 1950. Tada je u rješenju navedeno da je zgrada pod nazivom 01 prva u nizu od pet tipskih četverokatnih stambenih zgrada – 01, 02, 03, 04 i 05. No, nije se neposredno pristupilo izgradnji. Građevinska je dozvola zbog zastare prvoga rješenja obnovljena 24. siječnja

1953. godine. Početkom pedesetih na južnoj strani istočnoga dijela tadašnje Moskovske ulice još nije bila izvedena komunalna infrastruktura, i to je najvjerojatnije uzrok kašnjenju u izvedbi. Tako je, primjerice, građevinska dozvola za priključak vodovoda – zdenac „Držićeva”, na koji je priključeno pet Žerjavićevih zgrada, izdana 16. srpnja 1955., a uporabna dozvola za prvu projektiranu i izgrađenu (Ulica grada Vukovara 228) tek 8. lipnja 1957. godine, nakon čega je u kratkom roku dobivaju i ostale četiri zgrade.²² Iste je godine napravljen projekt nasada za istočni dio Ulice grada Vukovara (tada Ulica Proleterskih brigada) i za okolicu pet Žerjavićevih zgrada autora Zvonimira Fröhlicha, koji upravo na najvećoj zagrebačkoj ulici iskušava novi način uređenja ulice stupnjevanjem grupacija različitih biljnih vrsta, kojih se slobodnim kombinacijama stvaraju pojedinačne parkirne kompozicije uklopljene u cjelinu (Sl. 22). Odustalo se prvi put, kako naglašava Fröhlich, od tradicionalnoga oblikovanja *boulevarda* sadnjom drveća iste vrste na jednakim razmacima.²³

Tlocrti dvosobnih stanova u pet zgrada ne razlikuju se (Sl. 24), kao ni vrlo ekonomična konstrukcija: temelji, zidovi od opeke s AB serklazima, stropovi i krovovi – drveno četverostrešno sa salonitnim pločama, i pročelja perforirana manjim *loggijama* (Sl. 25-27). Tako je i glavni projekt za posljednju zgradu nastao samo nekoliko dana nakon prve, točnije – 28. veljače 1949.,²⁴ a građevinske su dozvole, izdane jedna za drugom od 7. do 25. travnja 1950., sve obnovljene 1953. godine.²⁵

Oblikovanjem su zgrade 01-05 slične ostalima Žerjavićevim stambenim zgradama s početka pedesetih godina, primjerice zgradama u Martićevoj i Prilazu baruna Filipovića (Sl. 17 i 18), ali položaj na najvećoj ulici Zagreba i zahtjev za reprezentacijom doveo je do jedne prepoznatljive distinkcije – prozorima i balkonima otvorene bočne strane, što je ujedno bio

Sl. 17. M. ŽERJAVIĆ: VIŠESTAMBENE ZGRADE U MARTIĆEVOJ ULICI, LIJEVO BROJEVI 53-61, DESNO 30-36, 1954.

FIG. 17 M. ŽERJAVIĆ: APARTMENT BLOCKS IN MARTIĆEVA STREET, LEFT NUMBERS 53-61, RIGHT 30-36, 1954

Sl. 18. M. ŽERJAVIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA U PRILAZU BARUNA FILIPOVICA 4-10, 1954.

FIG. 18 M. ŽERJAVIĆ: APARTMENT BLOCK IN PRILAZ BARUNA FILIPOVICA STREET 4-10, 1954

Sl. 19. M. ŽERJAVIĆ: STAMBENI SKLOP NA KRIŽANJU VOJNOVIČEVE I MARTIĆEVE ULICE, VOJNOVIČEVA 22-32

FIG. 19 M. ŽERJAVIĆ: COMPLEX AT THE CROSSROAD OF VOJNOVIČEVA AND MARTIĆEVA STREETS, VOJNOVIČEVA 22-32

Sl. 20. CH. CHARLIER, H. LHOEST I J. MOZIN: LIÈGE (CHAMP DES MANOEUVRES), BELGIJA, ČETIRI OD PET STAMBENIH NEBODERA, 1957.

FIG. 20 CH. CHARLIER, H. LHOEST AND J. MOZIN: LIÈGE (CHAMP DES MANOEUVRES), BELGIUM, FOUR OUT OF FIVE RESIDENTIAL HIGH-RISE BLOCKS, 1957

ju solidnu regeneraciju, a predviđena izgradnja duž Ulice Proleterskih brigada vjerovatno će dati impulsa nadogradnji krajnjih zgrada i time njihovoj arhitektonskoj rekonstrukciji.” (KOLACIO, 1960.a: 7)

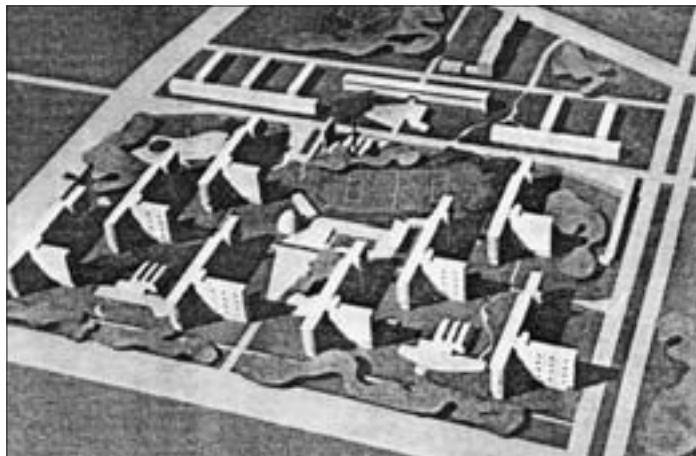
21 KOLACIO, 1960.b: 4

22 DAZG, F1122, Zbirka građ. dokumentacije, sign. 2380

23 *** 1958: 6

24 DAZG, F1122, Zbirka građ. dokumentacije, sign. 2381

25 DAZG, F1122, Zbirka građ. dokumentacije, sign. 2380 i 2381

Sl. 21. V. TURINA: PRIJEDLOG VIŠESTAMBENE IZGRADNJE UZ ULICU GRADA VUKOVARA, 1946.

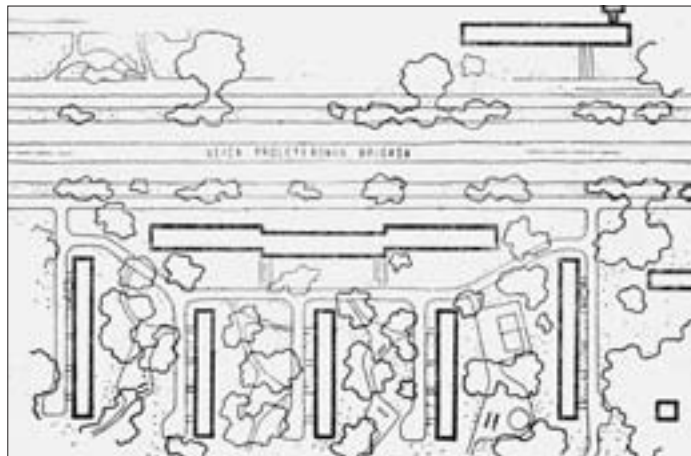
FIG. 21 V. TURINA: PROPOSAL FOR APARTMENT BLOCK CONSTRUCTION IN VUKOVAR STREET, 1946

Sl. 22. Z. FRÖHLICH: DETALI PARKOVNOG UREĐENJA ULICE GRADA VUKOVARA, 1957.

FIG. 22 Z. FRÖHLICH: LANDSCAPE ARCHITECTURE DETAIL, VUKOVAR ST., 1957

Sl. 23. M. ŽERJAVIĆ: IDEJNI PROJEKT ZA ZGRADU U ULICI GRADA VUKOVARA 228, SJEVERNO PROČELJE, 1949.

FIG. 23 M. ŽERJAVIĆ: PRELIMINARY DESIGN FOR THE BUILDING IN VUKOVAR STREET 228, NORTH ELEVATION, 1949

najveći kvalitativni pomak u projektiranju i postavu sklopa tih zgrada u odnosu s budućom izgradnjom Ulice grada Vukovara (Sl. 23). Istovremeno, u projektantskom pogledu – pet zgrada u Ulici grada Vukovara daleko su od arhitektonskih sposobnosti i ambicija. Najbolje o njima govore pet Žerjavicevih stambenih zgrada na Volovčici (Zapoljska 2-30), s izrazito kvalitetnim slobodnim površinama, oblikovanim gustim nasadima bjelogorice prema zapadu i jugozapadu, potpunom insolacijom stanova, te s dinamičnim ritmom vertikalnih armiranobetonskih *brisoleta* u harmoničnom stupnjevanju doživljaja zapadnih fasada, do igre punoga i praznoga na vertikalno izduženim prozorima stubišta – sve to jednostavnim prizmatičnim volumenima daje ravnotežu i sklad (Sl. 28). Prije tih tipskih zgrada Milan Žerjavić projektirao je 1955., zajedno s Pavlom Baranjajem stambeni sklop s neboderom na uglu Martičeve i Vojnovičeve ulice (Sl. 19), realiziran 1957. godine,²⁶ koji već anticipira principe konstrukcije na stupovima godinu dana mladega nebodera na krizanju Ulice grada Vukovara i Držiceve. Stambeni sklop Vojnovičeva / Martičeva, napose izražena vertikala njegova nebodera, i neboder Ulica grada Vukovara / Držiceva predstavljaju kratki izlet u novu fazu stvaralaštva između dviju preokupacija istim, tipskim višestambenim zgradama. Neboder u Vojnovičevoj, vrlo suptilno smješten na spoju horizontala u dva smjera i tek nijansno uvučen od ulice čime stvara proširenje – trg-minijaturu – arhitektovu iz situacije proizašlu metodu, po projektu i izvedbi nekoliko godina stariji od obližnjeg Vitičevog, prva je svjetovna vertikala istočnoga dijela grada.

Ispred pet Žerjavicevih zgrada u Ulici grada Vukovara planirana je bila gradnja vojnoga opskrbnog skladišta. Na ovoj je lokaciji u drugoj polovici šezdesetih izgrađena višestambena zgrada po projektu Julija Golika, nakon čega Ulica grada Vukovara dobiva novo pročelje. Žerjaviceve su zgrade, postavljene po-

prečno na ulicu, uskom bočnom stranom (tzv. „zabatom“) formirale rahlo pročelje, propustajući vizure prema jugu. Tako su i u Urbanističkom institutu vidjeli ovaj dio ulice. Na njevoj maketi iz 1949. godine, koja je nastala u posljednjoj fazi izrade direktivne regulacijske osnove, Žerjaviceve su zgrade najviše u okolini i dominiraju iza niskih dvaju objekata vojnoga skladišta (Sl. 1).²⁷ Da su, kojim slučajem, projektirane u duhu nekih drugih vrjednijih građevina pedesetih i izvedene najvišim tehnološkim dostignućima vremena, možda bi do danas ostale u prvome dijelu ulice i, ocrtavajući uzdužnu perspektivu njezine južne strane, svojom kompozicijskom cjelovitošću oblikovale ambijent kakav je bio zamišljen u Antolićevoj direktivnoj osnovi Zagreba.

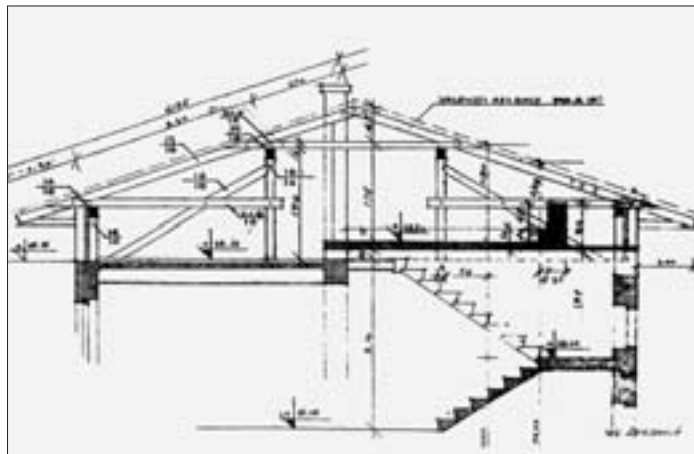
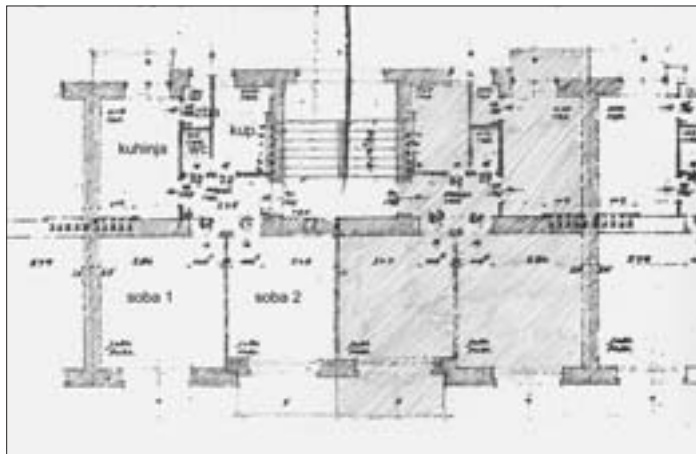
ZAKLJUČAK

CONCLUSION

U izgradnji Zagreba pedesetih godina prošloga stoljeća, poneseni uzorima internacionalnoga stila, protagonisti „nove“ hrvatske arhitekture upotrebljavali su beton – konstruktivno, simbolički i estetski prihvatljiv materijal kojim je bilo moguće graditi i najzahtjevnije pothvate poput mostova i hidrocentrala. Izražavali su varijacijama njegovih oblika idejnu sadržajnost moderne arhitekture u socijalističkom poretku. Još od kraja 19. stoljeća, kada je Labrousteov i Viollet-le-Ducov učenik Anatole de Baudot za crkvu St-Jean-de-Montmartre prvi put upotrijebio beton pri izgradnji jedne neindustrijske zgrade, arhitektura je zacrtala putove nezaustavljiva tehničkoga razvoja. No da bi mogla ostvariti svoju borbu i u praksi, bio je potreban svojevrsan prekid s

²⁶ DAZG, F1122, Zbirka grad. dokumentacije, sign. 3274-3276

²⁷ Maketa je bila izložena na izložbi društvenoga standarda u Zagrebu 1949. god. i objavljena u publikaciji Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1952. godine (***) 1949: 74; MOHOROVIĆ, 1952: 48, Sl. 124)

nasljedstvom koje je upućivalo na drukčiji kontinuitet društvenoga razvoja. Opeka i kamen, ti do danas poznati simboli tradicijskoga svjetonazora, nisu bili poželjni u revolucionarno doba. Od preuzimanja apstraktnih oblika kasnomodernističkih skulptura u betonu ili čeliku „ljevičarska“ se estetika nastojala lišiti tradicijskih natruha i upravo u mogućnostima oblikovanja „novoga“ materijala pronaći svoj vizualni identitet i smisao. Pioniri oblikovanja u betonu u Hrvatskoj dobili su prostor za svoj rad, veći od mnogih gradova u tadašnjoj zemlji. Jedni su u izgradnji Ulice grada Vukovara kopirali velike uzore poput Le Corbusiera (Galić); drugi, koristeći sva tehnološka dostignuća vremena i oblikujući u svjetlu internacionalnoga stila, zadužili su europska dostignuća kasne moderne (Niksčić, Kučan); treći, poput Žerjavica, ma koliko se u tome trenutku činili *plus royalist que le roi*, prilagodili su trenutne okolnosti i, iskoristivši ih na najbolji mogući način, uspjeli realizirati velik broj projekata.

Kada govorim o Žerjavici, ne mogu se oteti dojmu da su sve okolnosti vremena, stjecajem prilika, ostale zatvorene u svijetu osobnih

uspomena, pretvarajući stvarnost u vlastito, životno iverje. Svaka je promjena u njegovu opusu obilježena stanovitim otpuštanjem prošlosti kao zalag budućnosti i klica poklika što treba tek zaživjeti. Napose, i posljednja ostvarenja ukazuju na gotovo bizaran sklad suprotnosti, eksponent varijacija, predskazujući kraj – *résumé* Žerjaviceva cjelokupnog opusa. Stoga će svako promatranje njegova lika i djela u doba u kojem dolazi do previranja na svim područjima kulturnog, duhovnog i političkog života pokazati umjetniku inherentni konflikt i distorzivne, siguran sam, i materijalno i društveno uvjetovane rezultate.

Pet Žerjavicevih višestambenih zgrada u Ulici grada Vukovara zasigurno nisu ni u kojem pogledu bile građevine ukorak s vremenom. Gradnja četverokatnica u opeci s AB-serklazima i klasičnim drvenim, četverostrešnim krovstrem, završenim salonitom, bila je nazadna i u doba najveće tehničke i materijalne oskudice, iako je i to bilo bolje od prvih Mohorovičicevih „zadovoljavajućih“ potreba – jedne kupaoznice na nekoliko stanova. Znao je to i Milan Žerjavic. Nije htio spominjati te zgrade u intervjuu za redakciju casopisa „Čovjek i

SL. 24. M. ŽERJAVIC: GLAVNI PROJEKT ZA ZGRADU U ULICI GRADA VUKOVARA 228, TLOCRT PRVOGA KATA, SHEMA DVAJU STANOVA NA STUBISTU, 1949.

FIG. 24 M. ŽERJAVIC: MAIN DESIGN FOR THE BUILDING IN VUKOVAR ST. 228, FIRST-FLOOR PLAN, SCHEMATIC LAYOUT OF TWO APARTMENTS, 1949

SL. 25. M. ŽERJAVIC: DETALJ KONSTRUKCIJE KROVIŠTA ZA ZGRADU U ULICI GRADA VUKOVARA 228, 1949.

FIG. 25 M. ŽERJAVIC: DETAIL OF ROOF STRUCTURE FOR THE BUILDING IN VUKOVAR ST. 228, 1949

SL. 26. M. ŽERJAVIC: IDEJNI PROJEKT ZA ZGRADU U ULICI GRADA VUKOVARA 228, ZAPADNO PROČELJE, 1949.

FIG. 26 M. ŽERJAVIC: PRELIMINARY DESIGN FOR THE BUILDING IN VUKOVAR ST. 228, WEST ELEVATION, 1949

SL. 27. M. ŽERJAVIĆ: PET VIŠESTAMBENIH ZGRADA U ULICI GRADA VUKOVARA U IZGRADNJI SREDINOM 1950-IH
FIG. 27 M. ŽERJAVIĆ: FIVE APARTMENT BLOCKS IN VUKOVAR STREET UNDER CONSTRUCTION, MID 1950S

SL. 28. M. ŽERJAVIĆ: GLAVNI PROJEKT PRVE OD PET TIPSkih VIŠESTAMBENIH ZGRADA NA VOLOVČICI, ZAPOLJSKA 2-6, DIO ZAPADNOGA PROCELJA, 1958.

FIG. 28 M. ŽERJAVIĆ: MAIN DESIGN FOR ONE OF THE FIVE STANDARD APARTMENT BUILDINGS IN VOLOVČICA, ZAPOLJSKA 2-6, SEGMENT OF THE WEST ELEVATION, 1958

prostor” 1958. godine. Vrlo šturo, baš kako priliči arhitektima iz prakse, govorio je o problemima pri izvedbi deseterokatnice na križanju Držiceve i Ulice grada Vukovara. Tako se atribucija i datacija pet višestambenih zgrada s južne strane istočnoga dijela Ulice grada Vukovara do danas temeljila na netočnim pisanjima Zdenka Kolacija iz 1960. godine. No, Kolacijevo je svjedočanstvo vremena važno zbog jedne činjenice: on navodi da su tada zgrade bile već dotrajale i da je bila nužna njihova detaljna rekonstrukcija, koja će uskladiti razlike u oblikovanju nove, najveće zagrebačke ulice. Izgradnjom zgrade Julija Golika potkraj sešdesetih na mjestu gdje je četrdesetih i pedesetih godina bilo predviđeno podizanje skladišta streljiva tadašnje Armije, te su zgrade zaklonjene i Ulica grada Vukovara dobila je novo pročelje.

U bezizlaznim situacijama arhitektura pronalazi nužno rješenje i, poput vodenoga meandra kojim rijeka oscilirajući dolazi do svoga konačnog utocišta, ostavlja gnostičko duševno ustrojstvo subjekta izolirano od stvarno-

sti. Teškoće koje nastaju prilikom realizacije nisu primjerene za pitanja o duhu u cijelome njegovu opsegu, ni kada je riječ o dobu, kao ni o unutarnjem senzibilitetu stvaraoaca. One su samo refleksija stanja trenutka u pogledu prema tehnologiji i društvu. Arhitekt, u školskom smislu, gleda na ta pitanja kao na problem u kojem leže opasnost beskrajnosti i pitanje sigurnosti otkrića smisla predaje. Tako je bilo kakva realizacija bolja od nikakve. Proturječna vremena ustaljuju se u metodi što kreće prema tipizaciji, u kojoj se vidi stanovitost dostatnost kreativnog izraza i u kojoj sigurnost provedbe garantira uspjeh.

Godine u kojima se grade Žerjaviceve zgrade doba su velikog izazova. Ambivalentno snaga misli i riječi kao pokretača i pokazatelja progresivnoga razvoja slabi, a nove vizije i koncepti najavljuju pluralizam i razilaženja u figuracijama budućih projekata. U tome je kontekstu Žerjavić, i u slučaju pet višestambenih zgrada u Ulici grada Vukovara, praktičar s rezultatom, bez suvišnih, katkad i besmislenih, traženja i pronalazenja.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ALBINI, A. (1952.), *Arhitekt i stambeni odnosi u XIX. i XX. vijeku*, „Arhitektura”, 1: 37-39, Zagreb
2. ANTOLIĆ, V. (1949.), *Regulacioni plan i direktivna regulaciona osnova Zagreba*, „Arhitektura”, 18-22: 5-30, Zagreb
3. ANTOLIĆ, V. (1952.a), *Stanovanje*, „Arhitektura”, 1: 13-20, Zagreb
4. ANTOLIĆ, V. (1952.b), *Obiteljska kuća u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1: 32-33, Zagreb
5. ANTOLIĆ, V. (1952.c), *O našim stambenim naseljima*, „Arhitektura”, 4: 33, Zagreb
6. ANTOLIĆ, V.; HALILIBRAHIMOV, A. (1952.), *Industrijsko stambeno naselje „Švarca” u Karlovcu*, „Arhitektura”, 4: 32-33, Zagreb
7. BARTOLIĆ, I. (1952.), *Industrijsko stambeno naselje u Novom Sisku*, „Arhitektura”, 4: 34-35, Zagreb
8. BARTOLIĆ, I. (1954.), *Radničko-namjesteničko naselje u Sisku*, „Arhitektura”, 1: 10-11, Zagreb
9. BARTOLIĆ, I. (1956.), *Stambeno naselje u Zadru*, „Arhitektura”, 1-6: 28-29, Zagreb
10. BARTOLIĆ, I.; GOMBOŠ, S.; LÖWY, S. (1952.), *Stambene zgrade tvornice „Rade Koncar”*, „Arhitektura”, 4: 30, Zagreb
11. BARTOLIĆ, I.; OSTROGOVIĆ, K.; POTOČNJAK, V. (1952.), *Projektanti govore o svojim projektima*, „Arhitektura”, 1: 21-23, Zagreb
12. BAUER, H. (1952.), *Stambeni kompleks na Rijeci – nova stambena zgrada u Rijeci*, „Arhitektura”, 2: 24-25, Zagreb
13. BAYLON, M. (1947.), *Konkurs za izradu idejnih skica tipskih stambenih zgrada u Beogradu*, „Arhitektura”, 1-2: 33-38, Zagreb
14. BAYLON, M. (1950.), *Stambena izgradnja*, „Arhitektura”, 5-6: 41-46, Zagreb
15. BERNARDI, B. (1951.), *O umijecu stanovanja*, „Arhitektura”, 5-8: 114-115, Zagreb
16. BERNARDI, B. (1953.), *Dvije kuće s obiteljskim stanovima u Kumrovcu*, „Arhitektura”, 5-6: 36-37, Zagreb
17. DUMENDŽIĆ, Z. (1950.), *Stanovi samaca kod centralne mašinske radionice u Sesevskom Krajevcu*, „Arhitektura”, 5-6: 56, Zagreb
18. FABRIS, S. (1956.), *Stambena zgrada u Splitu – Trg Oktobarske revolucije*, „Arhitektura”, 1-6: 20-23, Zagreb
19. FRÖHLICH, Z. (1952.), *Zelenilo i stanovanje*, „Arhitektura”, 1: 24-25, Zagreb
20. YORKE, F.R.S.; GIBBERD, FREDERICK (1958.), *Modern Flats*, The Architectural Press, London
21. GERŠIĆ, I. (1956.), *Stambena zgrada u Zagrebu – Beogradska ulica*, „Arhitektura”, 1-6: 12-13, Zagreb
22. GOMBOŠ, S. (1950.), *Problemi projektiranja stanova od oslobođenja do danas*, „Arhitektura”, 5-6: 47-54, Zagreb
23. ILIĆ, Lj. (1949.), *O problemu stambene jedinice u Novom Beogradu*, „Arhitektura”, 18-22: 101-105, Zagreb
24. KOLACIO, Z. (1960.a), *Ulica Proleterskih brigada u Zagrebu*, „Arhitektura – urbanizam”, 5: 1-12, Beograd
25. KOLACIO, Z. (1960.b), *Stambena izgradnja u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-3: 4-9, Zagreb
26. LÖWY, S. (1952.), *Stambene zgrade u Galjufovoj ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4: 26, Zagreb
27. MACURA, M. (1950.), *Stanovanje*, „Arhitektura”, 11-12: 23-29, Zagreb
28. MARASOVIĆ, M. (1954.), *Stanovi tvornice vijaka u Kninu*, „Arhitektura”, 1: 12-14, Zagreb
29. MOHOROVIĆIĆ, A. (1952.), *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba*, u: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (ur. KRIZMAN, T.; ŽGANEC, V.), JAZU: 27-52, Zagreb
30. NEIDHARDT, J. (1952.a), *Stambeni blok u Zenici*, „Arhitektura”, 2: 21-22, Zagreb
31. NEIDHARDT, J. (1952.b), *Stambene zgrade za neoženjene radnike u Varesu*, „Arhitektura”, 4: 21-24, Zagreb
32. NEIDHARDT, J. (1954.a), *Izgradnja stambenih naselja prema nacelima komšiluka: Vares, Ilijaš, Zenica*, „Arhitektura”, 1: 22-23, Zagreb
33. NEIDHARDT, J. (1954.b), *Sarajevo – Ulica Dure Đakovića*, „Arhitektura”, 1: 24-25, Zagreb
34. NEUMANN, Z. (1954.), *Uglovnica u Rade Končara ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1: 28, Zagreb
35. NIKŠIĆ, R. (1956.), *Stambena zgrada u Karlovcu*, „Arhitektura”, 1-6: 16-17, Zagreb
36. ODAK, T. (1986.), *Hrvatska arhitektonska alternativa 1945-1985*, „Arhitektura”, 169-199: 36, Zagreb
37. OSTROGOVIĆ, K. (1952.), *Projekt stambene kuće u Plaskom*, „Arhitektura” 1: 6, Zagreb
38. OSTROGOVIĆ, K. (1956.a), *Stambena zgrada u Zagrebu – Veberova ulica*, „Arhitektura”, 1-6: 24-25, Zagreb
39. OSTROGOVIĆ, K. (1956.b), *Stambena zgrada u Rijeci – Ulica Polić-Kamova*, „Arhitektura”, 1-6: 26-27, Zagreb
40. POŽGAJ, Z. (1952.), *Weekend kuća u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1: 30, Zagreb
41. RAŠICA, B. (1952.a), *Kuća u Mlinovima u Zagrebu*, „Arhitektura” 1: 31, Zagreb
42. RAŠICA, B. (1952.b), *Weekend-kuća u blizini Zagreba*, „Arhitektura”, 4: 27, Zagreb
43. RAŠICA, B. (1954.), *Objekti na zapadnom dijelu Beogradske ulice u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1: 30-31, Zagreb
44. RAŠICA, B. (1956.), *Stambena zgrada u Zagrebu – Beogradska ulica*, „Arhitektura”, 1-6: 7-11, Zagreb
45. RIBNIKAR, V. (1950.), *Problem stambenih zgrada*, „Arhitektura”, 11-12: 15-23, Zagreb
46. SEISSEL, J. (1947.), *Konkurs za urbanistički plan Novog Beograda*, „Arhitektura”, 3: 18-22, Zagreb
47. SEISSEL, J. (1948.), *Osvrt na protekle arhitektonske natječaje*, „Arhitektura”, 8-10: 67-69, Zagreb
48. STRIŽIĆ, Z. (1952.), *Obiteljske kuće u stambenom naselju na Trešnjevci u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4: 28-29, Zagreb
49. ŠEGVIĆ, N. (1947.), *Konkursna skica za tipiziranu kuću u Beogradu*, „Arhitektura”, 3: 27, Zagreb

IZVORI
SOURCES

50. ŠEĆVIĆ, N. (1950.), *Projekt stambenog objekta na Moskovskoj ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-2: 36-41, Zagreb
51. TIŠINA, F. (1952.), *Stambene zgrade u Zagrebu – projekti*, „Arhitektura”, 1: 26, Zagreb
52. TUŠEK, B. (1950.), *Zgrada za samce tvornice „Rade Končar” u Zagrebu*, „Arhitektura”, 5-6: 55, Zagreb
53. TUŠEK, B. (1952.a), *Nekoliko misli uz natječaj za projekte stambenih zgrada u NRH*, „Arhitektura”, 1: 10-12, Zagreb
54. TUŠEK, B. (1952.b), *Stambene zgrade za samce tvornice „Rade Končar” u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4: 31, Zagreb
55. TUŠEK, B. (1956.), *Stambena zgrada u Zagrebu – Derečinova ulica*, „Arhitektura”, 1-6: 14-15, Zagreb
56. URLICH, A. (1954.), *Stambena zgrada „Jugolinije” u Rijeci*, „Arhitektura”, 1: 29, Zagreb
57. URLICH, A. (1956.), *Stambena i uredska zgrada Narodne banke u Šibeniku*, „Arhitektura”, 1-6: 18-19, Zagreb
58. VITIĆ, I. (1952.a), *Stambene zgrade u Visu*, „Arhitektura”, 1: 40, Zagreb
59. VITIĆ, I. (1952.b), *Stanovi valjaonice Razine u Šibeniku*, „Arhitektura”, 2: 23, Zagreb
60. VITIĆ, I. (1954.a), *Split – obiteljska kuća*, „Arhitektura”, 1: 39-41, Zagreb
61. VITIĆ, I. (1954.b), *Vis – stambeno naselje*, „Arhitektura”, 1: 42-45, Zagreb
62. VITIĆ, I. (1954.c), *Šibenik – Poljane*, „Arhitektura”, 1: 46-48, Zagreb
63. VITIĆ, I. (1954.d), *Razine – stambeni blok valjaonice*, „Arhitektura”, 1: 49-52, Zagreb
64. VITIĆ, I. (1954.e), *Šibenik – stambene zgrade na „Baldekinu”*, „Arhitektura”, 1: 53-56, Zagreb
65. VRKLIJAN, Z.; SKOPIN, I.; ŠIMATIĆ, S. (1952.), *Stambene kuće na Jordanovcu u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4: 25, Zagreb
66. ŽERJAVIĆ, M. (1952.), *Stambene zgrade u Marticevoj ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4: 26, Zagreb
67. ŽERJAVIĆ, M. (1954.a), *Zagreb – Marticeva ulica*, „Arhitektura”, 1: 16, Zagreb
68. ŽERJAVIĆ, M. (1954.b), *Zagreb – Ulica Ive Lole Ribara*, „Arhitektura”, 1: 17, Zagreb
69. ŽERJAVIĆ, M.; BARANJAJI, P. (1954.), *Stambena zgrada u Bogovicevoj ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1: 15, Zagreb
70. *** (1947.a), *Izvadci iz izvještaja o radu ocjenivačkog suda*, „Arhitektura”, 1-2: 39-45, Zagreb
71. *** (1947.b), *Stanovanijska kolonija – Institut za arhitekturo Univerze v Ljubljani, prof. Edo Ravnikar, abs. arh. Kanić Liza*, „Arhitektura”, 3: 28-29, Zagreb
72. *** (1947.c), *Stanovanijski dvojčki za Delavsko koloniju – Projektni zavod Ljubljana, arhitekt Marjan Dereković*, „Arhitektura”, 3: 32, Zagreb
73. *** (1948.a), *Pregled građevne djelatnosti sirom zemlje*, „Arhitektura”, 8-10: 25, Zagreb
74. *** (1948.b), *Dom učenika u privredi*, „Arhitektura”, 11-12: 18-19, Zagreb
75. *** (1948.c), *Skolska zgrada sedmoljetke u Trnju – Zagreb*, „Arhitektura”, 11-12: 23, Zagreb
76. *** (1948.d), *Dječje jaslice V. rajona u Zagrebu*, „Arhitektura”, 11-12: 24-25, Zagreb
77. *** (1949.), *Izložba društvenog standarda u Zagrebu*, „Arhitektura”, 25-27: 74, Zagreb
78. *** (1950.), *Stambeni paviljoni studentskog naselja sveučilišnog grada u Dubravi u Zagrebu (arhitekti: Vladimir Zarahović, Melita Vilčić, Srebrenka Gvozdanović i Dragica Crnković)*, „Arhitektura”, 11-12: 54-59, Zagreb
79. *** (1952.a), *Natječaj za stambene kuće radnika i službenika u NRH*, „Arhitektura”, 1: 7-10, Zagreb
80. *** (1952.b), *Natječaj za stanove u Bosni i Hercegovini*, „Arhitektura”, 2: 9-17, Zagreb
81. *** (1952.c), *Novo stambeno naselje u Osijeku*, „Arhitektura”, 2: 20, Zagreb
82. *** (1952.d), *Natječaj za stanove u Crnoj Gori*, „Arhitektura”, 2: 36-42, Zagreb
83. *** (1952.e), *Stambena kriza u svijetu*, „Arhitektura”, 2: 18-19; 48, Zagreb
84. *** (1952.f), *Stambeno naselje u Titovom Velešu*, „Arhitektura”, 4: 14-18, Zagreb
85. *** (1954.a), *Stambene zgrade u Zagrebu – arhitektonski atelier Žerjavić*, „Arhitektura”, 1 (1954.): 16-17, Zagreb
86. *** (1954.b), *Projekti stambenih zgrada općine Kruševo u Makedoniji, (Vila u Skopju – Risto Seckerinski, str.18-19, i Dvije kuće u Plaskom – Kazimir Ostrogović i Zdenka Korzinek, str. 20)*, „Arhitektura”, 1: 18-19, Zagreb
87. *** (1954.c), *Visoki i niski stambeni objekti u Didikovcu, Sarajevo (Andrija Čičin-Sain)*, „Arhitektura”, 1: 21, Zagreb
88. *** (1954.d), *Stambena zgrada u Sarajevu (Vladimir Zarahović i Zdravko Čuk)*, „Arhitektura”, 1: 26, Zagreb
89. *** (1954.e), *Dvoetažni stanovi u Kukuljevićevoj ulici u Zagrebu (Marijan Haberle)*, „Arhitektura”, 1: 27, Zagreb
90. *** (1954.f), *Zagreb – stambeni objekt „Eksport-drvo” (Božidar Rasica)*, „Arhitektura”, 1: 32-33, Zagreb
91. *** (1954.g), *Osmerokatnica (Božidar Rasica)*, „Arhitektura”, 1: 34-35, Zagreb
92. *** (1954.h), *Stambeni i uredski objekt NOG Zagreba (Božidar Rasica)*, „Arhitektura”, 1: 36-37, Zagreb
93. *** (1954.i), *Zadar – stambena kuća (Ivo Bartolić)*, „Arhitektura”, 1 (1954.): 38, Zagreb
94. *** (1954.j), *Upravna i stambena zgrada „Graditelja” u Sarajevu (Zdravko Kovačević i Milivoj Peterčić)*, „Arhitektura”, 2: 72-74, Zagreb
95. *** (1956.), *Izložba – stan za naše prilike, Ljubljana 1956.*, „Arhitektura”, 1-6: 32-56, Zagreb
96. *** (1958.), *Ulica Proleterskih brigada, „Čovjek i prostor”*, 80-81: 2-6, Zagreb

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. DAZG – Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Opatička 29, Zagreb

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1.	MOHOROVIĆIĆ, 1952: 48
SL. 2.-13., 27.	Obiteljska zbirka Žerjavić
SL. 14.	YORKE, GIBBERD, 1958: 156
SL. 15.	YORKE, GIBBERD, 1958: 19
SL. 16.	*** 1958: 6
SL. 17.	ŽERJAVIĆ, 1954.a: 16
SL. 18.	ŽERJAVIĆ, 1954.b: 17
SL. 19., 28.	DAZG, F1122, Zbirka građ. dokumentacije, sign. 3284-3286
SL. 20.	YORKE, GIBBERD, 1958: 10
SL. 21.	ODAK, 1986: 36
SL. 22.	*** 1958: 2
SL. 23.-26.	DAZG, F1122, Zbirka građ. dokumentacije, sign. 2380

SAŽETAK

SUMMARY

PROLEGOMENA FOR MILAN ŽERJAVIĆ'S ARCHITECTURAL OEUVRE APARTMENT BLOCKS IN VUKOVAR STREET 228-236 IN ZAGREB

The buildings presented in this paper are located in Zagreb in Vukovar street, the biggest city boulevard conceived in the late 1940s as the backbone of Croatian and Yugoslavian architecture during the period of the socialist political system. The paper is based on the research of the original archives (Croatian State Archive in Zagreb, Opatička 29 and Žerjavić's family collection, Praska 8). It gives an analysis of the dating and authorship of the buildings which have been wrongly dated and "attributed" to an unknown author. The theoretical issue of housing is also addressed here in the context of a new social and political system which generated an architecture with all its design features. Additionally, the paper offers a survey of all articles featuring housing topics published in the professional architectural review "Arhitektura". With its first issue published in 1947 "Arhitektura" was the only professional review in Croatia until 1954 when a new one called "Čovjek i prostor" was launched.

Five buildings in Vukovar street (street numbers 228, 230, 232, 234 and 236) designed by the architect Milan Žerjavić were certainly not the major part of his architectural career. Throughout his career Milan Žerjavić mostly designed apartment blocks in Zagreb. However, after his graduation from the Faculty of Engineering in Prague in 1940, he also set out to design single-family houses – among others, those for the painter Šegota in Čačkovićeve st. 12, and for Ladislav and Ada Hrastnik in Gornji Stejnec. Between 1941 and 1945 he was working in the Ministry of Architecture of the Independent State of Croatia together with his colleagues: Aser Kabiljo, Slavko Löwy and others. From the late 1944 until the end of the war he was working in the Ministry of National Police Force. A chapel in Bjelovar designed by M. Žerjavić was built in 1944 but was soon demolished by the partisans in 1945. Mostly by coincidence, Žerjavić's oeuvre has remained publicly unknown. The paper looks at his unpublished projects, drawings and paintings reflecting current political and cultural changes. It covers the period between the 1930s – the period of Žerjavić's professional training at the Engineering College in

Prague – and the 1960s when his last works were produced. Four decades of Milan Žerjavić's architectural career reflected his various socio-realistic and modernist inclinations. The society has always followed these changes which generally fitted into the global context of European events. However, he finally returned to the early Modernist principles embodying in his work the current European architectural trends stamped by his home country influences.

All buildings designed by Milan Žerjavić (except the residential and office block in the centre of Zagreb in Bogovićeve street 3 designed in collaboration with the architect Baranja) exhibit the same façade design featuring an alternating play of loggias and window openings. They differ slightly in some details of the structures and façades. Examples of such buildings are the ones in Martičeva street (53-61 and 30-36) and Prilaz baruna Filipovića street (4-10). Five apartment blocks in Volovčića (Zapoljska st. 2-30) as well as the high-rise block at the crossroad of Vukovar street and Držiceva street (10) and a residential complex with the high-rise block at the crossroad of Martičeva and Vojnovičeva streets (22-32) designed in the mid and latter half of the 1950s testify not only to the design achievements of the period in line with the West-European trends, but also to a high-quality level of execution brought about by a technological development.

The five buildings presented here are outstanding examples of some of the fundamental characteristics of Croatian residential architecture in the late 1940s. They clearly show the social need to solve housing shortage in a growing city for thousands of incoming workers. However, the architectural achievements in Croatia of that period are valuable contributions even when considered in a wider European context. Although these five buildings do not exhibit any major design innovations, their location on the most important boulevard as well as their compositional integrity demonstrate Croatian progressive tendencies in architecture. Preliminary designs of Žerjavić's buildings were made between February and July in 1949, whereas the design ap-

proval and building permit issued in April 1950 were renewed in 1953. The architect's new phase was dominated by the forms and their variations in the strictly defined space. An example of this orientation was the high-rise block designed in 1955 in the eastern part of the historic nucleus of Zagreb – at the crossroads of Martičeva and Vojnovičeva streets. The building already anticipated the use of the *pilotis* as a structural element. This device was used a year later in the construction of a high-rise block at the crossroads of Vukovar street and Držiceva street. The residential complex of Vojnovičeva and Martičeva streets with the emphasised vertical dimensions of its high-rise block as well as the high-rise block in Vukovar street / Držiceva street are examples of a new short creative phase within the architect's preoccupation with the same type of apartment blocks. The high-rise block in Vojnovičeva street, located at the junction of two horizontals and slightly retracted from the street thus creating an extension for a small square, is the first vertical of the eastern part of the town.

A military supply centre was planned to be built in front of the five Žerjavić's buildings in Vukovar street. Another building was put up at this site in the 1960s – the apartment block designed by the architect Julije Golik. Žerjavić's buildings, situated diagonally onto the street, created, with their narrow lateral sides, vistas southwards. This was the way the urban planners conceived this part of the street. The scale model of the street from 1949 shows that these buildings were the tallest ones there dominating the two low military warehouse facilities. If they had been designed in the manner of some other buildings in the 1950s and built applying the state-of-the-art technological standards of the period, they might have remained until today in the front part of the street. By outlining the longitudinal perspective of the street's southern side with their compositional integrity, they could have formed exactly the same ambience as the one put forward in the Antolić's urban plan of Zagreb which is usually considered as the first integral vision of a new 20th century city in a new political context.

VEDRAN IVANKOVIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

VEDRAN IVANKOVIĆ, dipl.ing.arh., rođen je 1978. godine u Mostaru. Od 2003. godine zaposlen je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu – Katedra za urbanizam. Apsolvirao je posljediplomski doktorski studij „Prostorno planiranje, urbanizam i parkovna arhitektura” 2006. godine. Autor je niza znanstvenih članaka publiciranih u zbornicima i znanstvenim časopisima. Područje mu je interesa teorija arhitekture i urbanizma 20. stoljeća.

VEDRAN IVANKOVIĆ, Dipl.Ing.Arch., born 1978 in Mostar. Since 2003 he has been employed at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb, Department of Urban Planning. He completed the postgraduate doctoral program in "Physical Planning, Urbanism and Landscape Architecture" in 2006. He has published a number of scientific papers. His interests focus mainly on the 20th century theory of architecture and urbanism.